

ОЦЕНКАТА НА ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ ЗА ПОЕЗИЯТА НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

Иван Радев

Нашата литературна наука е положила твърде малко усилия да изясни линиите на приемственост, които характеризират взаимоотношенията между отделните поколения поети и белетристи в новата българска литература. Оттук и неуточнената картина на „домашните“ традиции, които участвуват в следващите етапи на литературния процес. Тази констатация в по-малка степен се отнася за проучванията върху белетристиката. В изследванията на И. Панова, Т. Жечев, П. Зарев, Б. Ничев, С. Султанов, М. Василев, С. Янев се среща с настоящия опит да бъдат анализирани моменти от въздействие на Л. Каравелов, Ив. Вазов, Ал. Константинов, Елин Пелин, Й. Йовков върху по-сетнешните прояви на нашата проза. Но направеното е все още малко, недостатъчно да очертае пълнотата на взаимовръзките между отделните генерации в поезията и прозата. Като че ли повече усилия се влагат да се изследва въздействието на чуждите литератури върху българската, вместо да се осмисли и органичността на литературния развой с оглед на националната, вътрешноестетическата му приемственост.

В тази насока за поезията на Димчо Дебелянов са се изказвали само по-обща констатации — по-разгърнати и конкретни са те за контактите му с поезията на символизма. Посочвано е и въздействието на Пенчо Славейков.¹ Един обхванат поглед върху отношението на Д. Дебелянов към П. Славейков, към неговото творчество и неговата дейност разкрива плодотворна школовка. И още нещо — указва на един съществен фактор, който е бил преграда за задълбочаване на идейно-естетическите принципи на символизма при формирането на поета Дебелянов. Представяйки определени нравствено-хуманистични тревоги и упования, Славейковата поезия в същност играе стимулираща роля за засилване на реалистичните, вътрешнопсихологически измерения на Дебеляновата поезия. Достатъчно основание за това ни дава и само стихотворението „На Пенчо Славейков“, четено на утрото в памет на Славейков, печатано в сборник, издаден по тоя повод. Анализът на творбата показва, че Дебелянов е викинал в идейно-естетическата и нравствено-психологическата същност на Славейковото дело. Но тя е завършек на едно продължително и трайно общуване, израз е на осмислен професионален и лично-съкровен контакт с това творчество.

Интересът и отношението на Димчо Дебелянов към поезията на П. Славейков са засвидетелствувани твърде рано и неепизодично.² И се осъществяват в две насоки — чрез

¹ На отделни конкретни прояви се спира Ст. Каролев. Вж. Димчо Дебелянов, С., 1965, II изд., с. 7—13. Също: Г. Марков. Поезията на Димчо Дебелянов. С., 1966, II изд., с. 22 и др.

² За периода 1905—1906 г. Л. Стоянов си спомня: „Четеше много. Особено Пенчо Славейков, когото обичаше повече от всички други поети“ (Вл. Русалиев. Животът, любовта и смъртта на Д. Дебелянов. С., 1936, с. 14). Г. Райчев: „Прекланяше се пред Пенчо Славейков. Неведнъж ми е говорил с някаква особена тъга и възторг за житейския подвиг на Пенчо...“ (пак там, с. 83). Й. Мечкаров: „От всички наши поети Димчо обичаше най-

усвояването на определени естетически и нравствено-етични възгледи и разбирания, които залягат в лични творчески прояви, и другата, на която дават израз докладът „Пенчо Славейков“³ и по-долу предлаганата статия „Робската неволя в П. Славейковата поезия“. Разбира се, основен е резултатът, документиран в поезията на Дебелянов, онова школуване в света на „Сън за щастие“, за което лирическият герой в „Самотници“, другата според Н. Лилиев, посветена на Пенчо Славейков поетическа творба, споделя:

И върна ли се нявга в праховете
на силний град и в гмежа сам остана,
утешно твоят спомен ще ми свети. . .

Но и двете въпросни статии са показателни за прякото отношение на Дебелянов, за качествата, които формулира като качества на Славейковото творчество. Те ни дават възможност да разберем какво той цени, как вижда мястото на отделни творби или насоки в поезията на Славейков, до какво се оказват най-близко неговите идейно-естетически разбирания.⁴ От тях узнаваме как е възприемана Славейковата поезия от съвременниците му поети, и то от ония, които са „двасщата генерация“.

Докладът, останал в ръкопис, е един цялостен поглед върху Славейковото творчество, с анализ и обобщения над епическите песни и интимната му лирика, над проблематиката и нравствено-психологическата същност на Славейковия стих.⁵ Както и трябва да се очаква, особен е интересът на Дебелянов към философските поеми на Славейков: „С разглеждането на стихотворенията, за теми на които са послужили моменти от живота на великаните на ума и чувството, ние встъпваме в областта, където Пенчо Славейков е най-силен като епик, където е най-вещ като художник. Тук се отнасят „Успокоени“, „Фисдур“, „Микеланджело“.⁶ И подлага на сбит идейно-естетически анализ отделните творби. Верни и точни са преценките и за стихотворенията по фолклорни мотиви, за битовите поеми. Но във връзка с характера на Дебеляновата школовка и благотворното въздействие на Славейковата поезия са показателни констатациите за интимната лирика: „Ако в епоса могат да се изхвърлят цели стихотворения за в полза на общата му хубост, тук в лириката — б. м., не може да се промени даже и един ред. Всичко е така хармонично, така изящно сградено, че поражда човека. Лирическите му песни са нежни, чарующи звукове, откъснати от една дивна хармония, която от мнозината призвани малцината избрани могат да слушат и да разбират. Те са или крайно жизнелюбни, или леко меланхолични. Никъде в лириката му тежката тъга и отчаяният песимизъм не са намерили място.“⁷ Тия обобщения документират допирните точки на личната му поезия със Славейковото творчество.

Съпоставим ли естетическата същност на „Сън за щастие“, нравствено-психологическата характеристика на лирическия герой, неговото отношение към жената, към собствената му душевност, към духовния климат у нас с характеристиката на лирическия

много Пенчо Славейков. И той много се радваше на малкото сборниче, което излезе в чест на този голям наш поет. . . в което сборниче Димчо помести стихотворението си, посветено на автора на „Сън за щастие“ и „Кървава песен“ (пак там, с. 97).

³ Вж. Неизвестен доклад на Д. Дебелянов за П. Славейков. — Литературна мисъл, 1968, кн. 1.

⁴ Г. М а р к о в с право отбелязва: „Изобило литературно-теоретична и критична работа не го привлича. Поради това всеки новооткрит литературен материал, излязъл из-под перото на поета, представлява сериозен интерес за изследователя“ (вж.: Димчо Дебелянов в три статии. — Литературна мисъл, 1960, кн. 5, с. 94).

⁵ В бележките към последното издание на Събрани съчинения на Д. Дебелянов (1974) за доклада е посочено, че е „писан вероятно в периода между 1896—1907 г.“. Но други факти от изложението — цитират се интимни творби от кн. 9, 1906 г. на сп. „Мисъл“, а да се уточни, че докладът е писан в средата на 1906 г., когато Д. Дебелянов е абсолютен в София.

⁶ Д. Дебелянов. Съчинения в два тома под ред. на Ел. Константинова и Здр. Петров. С., 1974, II т., с. 22.

⁷ Пак там, с. 27.

герой в поезията на Дебелянов, достигае конкретността на общото и самостоятелното. Пресъздадените интимни преживявания се характеризират с етичността и „свенливия реализъм“ на богата душевност и в „Сън за щастие“, и в цикъла „Под тъмни небеса“. Мотивът изгнаник сред своите⁸ е застъпен и от двамата — оттук близостта на „Да се завърнеш в бащината къща“, „Копнежи“, до Славейковите „Виждам се в родния кът“, „Златен дъжд“, „В път застигна ме. . .“. Но докато Пенчо Славейков поднася възлениения си по пътя на съзерцателното, вторично изживяваното чувство, при Дебеляновата лирика то е в по-драматичната си, конкретно сетивна и психологически уплътнена характеристика. При автора на „Скрити вопли“ е засилена изповедността, при Славейков — епическата „зашифрованост“ на преживяванията. Но това не е пречка за Дебелянов да открие качествата и самостоятелността на интимното внушение в „Сън за щастие“. Като цитира миниатюрата „И наяве, и насън“, той бележи: „По-голяма естественост от тази не може и да има.“ Така цялостният портрет на Славейков говори за виукване в особеностите на неговия творчески свят чрез отношението, чрез конкретните наблюдения за една или друга проява на интимната му и епическа поезия. Те наред с онова, което имаме като оценки от П. К. Яворов, Ив. Вазов, Л. Стоянов, Гео Милев, К. Христов, отразяват възприемането на Славейковото творчество от неговите съвременници-поети, отразяват сложната характеристика на приемствеността и обособяването на традициите в нашата поезия през първата четвърт на XX в.

Вече статията „Робската неволя в П. Славейковата песен“ е с конкретно съдържание и насоченост — проследява и се спира само на ония Славейкови творби, които пре-творяват робската участ на народа, борбеното му чувство и готовност за отпор в „Харамин“, „Заточници“, „Кървава песен“, „Въстаник“. В тях според автора Славейков е „повече художник и мъдрец, отколкото поет“. И е посочено, че неговата поезия е осъществена в органичен досег със съдбата на българина. Така оценката и отношението на Димчо Дебелянов се включват в цялостното отражение и отклик, които намира смъртта на Славейков през 1912 г. сред културната ни общественост. Лишени от елеини общи фрази, те нагледно, в съгласие със скромната задача на статията доказват значимостта на поета и „жреца-воин“. Воден от искреното си преклонение пред паметта на Славейков, Дебелянов е предпочел да засегне една съществена страна на неговото творчество.

В едно от писмата си до Н. Лилиев, в които често прави преглед на проявите в съвременната литература, Д. Дебелянов пише за „На острова на блаженните“: „Пенчовата книга не донесе вяра и ободряване. Напротив, тя като че ли още повече обезнадежди. В нищо не може да се съзря някаква искра на нов разцвет.“ Тази скептична констатация е продиктувана от общото състояние на Дебелянов и от за дълбочаването на противоречията между собственото му творческо израстване и климата на литературния живот. Въпреки че не изразява цялостното му отношение към Славейков, като такава е пак показателна — „Пенчовата книга не донесе вяра и ободряване. . .“. Очакваното упование в „На острова на блаженните“ е косвен белег за ролята, която е отреждал Дебелянов на нейния автор в литературния процес.

Цялостна представа за отношението на Д. Дебелянов към Славейковото творчество изграждат — собствената му интимна лирика, стихотворенията „На Пенчо Славейков“, „Самотници“, „Сатана“ (в ръкопис, nedovършено, както и Славейковото), статиите „Пенчо Славейков“, „Робската неволя в П. Славейковата песен“. Тази последната досега не е привличана от изследвачите, не се включва в изданията на Димчо Дебелянов. Макар и да е написана по конкретен повод, тя разкрива нови страни от схващанията му за автора на „Кървава песен“ и заема свое място в неособено богатата критическа дейност на Дебелянов. В писмо от 4 декември 1911 г. до Н. Лилиев той пише: „Аз станах от завчера администратор на новия македонски вестник „Вардар“. Пиша адреси, лепя марки, разпращам се с редакторите.“⁸ В „Вардар“, както и повечето вестници през май—юни 1912 г., от-деля значително място на материали за Пенчо Славейков в броя от 6 юни 1912. Вероятно

⁸ Д. Дебелянов. Съчинения в два тома. . . , с. 57.

това е станало не без намесата на Димчо Дебелянов. Уводните колонки са заети от стихотворението на Пенчо Славейков „Песента на въстаника“ („Напред! И все напред...“), долу като подлистник е дадена въпросната статия на Дебелянов. На втора и трета страница е препечатан значителен фрагмент от „Кървава песен“ — „Легенда за Балкана“, също на трета страница са поместени бележките „П. Славейков за турските работи“. Най-съществено е статията на Дебелянов.

РОБСКАТА НЕВОЛЯ В П. СЛАВЕЙКОВАТА ПЕСЕН (Бележка)

Както и всички именити поети на нашата земя, Пенчо Славейков отдели няколко звънки струни от своята арфа за миналата и днешна неволя на своите братя по кръв под ярема на чужди властици. Но понеже той беше повече певец на прекипели преживявания, отколкото на непосредни излияния, т. е. понеже той беше повече художник и мъдрец, отколкото поет, откликът на тая неволя, роден в неговата възвисена душа, не може да добие мощта на един буен марш към борба и победа, както у Вазова и предимно у Ботьова, и остава може би непознат още за ония, които държаха и държат и сега кинжала и знамето на революцията в поробените покрайнини на родната земя. И се пак, ако не в разгара на бойния подход, то при спокойствието на домашния и чужди подслон няколко от неговите песни могат да сгреят смразените надежди на борците и да им открият по-ясно чрез сълзите, които ще зародят в душите им, величието на подвига за свободата. Аз искам да спомена неговата дивна песен „Заточеници“, защото зная как родно би се отекнала тя в сърцата на ония, които или сами са изричали с непосилна мъка, или им се е случвало насън да изрича някой от техните родни кървавите думи, написани в нея: „Ах, до кога ли този път ще трай!“ Низами водят група заточеници през пуста и зноини поля към мястото на бавната и печална смърт. Спират на стан през тиха нощ и когато всички заспиват, един от злочестниците сънува как се е привела над него майка му и му шепне думи на утеха и надежда, че ще се разкъсат робските окови и ще изгрее слънцето на правдата и свободата. И когато, при изгрева на новия ден, оковите задрънкваат пак низ дългия и страшен път, той тръгва по-бодър и по-уверен, за да стигне там, дето го чака тленното и нерадостният копнеж по окървавената родна земя. Искам да спомена и за „Харамии“, тихия и скръбен разказ за тримата ранени другари, които слизат по стръмна планинска пътека и един след друг я запречват с труповите си. А из гората дебнат за юнашко погребение вълци — юнашки другари. . . Искам да спомена и за другата песен „Харамии“, в която изморените да бродят немили-недраги по гори и планини ратници за свобода казват на своя войвода да свива кървав байрак. Защото е време вече да се завърнат у дома, дето ги чакат пребрадени с черни чембери старите им майки. И искам да свърша, без да говоря за „Кървава песен“, дето всеки син на поробен край ще намери много сълзи и възторзи, без да говоря за „Въстаник“, дето би могъл да се познае всеки сломен от веригите на зандана борец, с песента „В кулата край морето“, която би показала, че е достойно да пожелат за Пенчо Славейков и синовете на печална Македония.

Прозореца гледа в морето далеко.
Настръхнал Олимп се тъмнее напреко —
Очите го гледат, сърцето мечтай
за тъмните дебри на родния край.
Сърцето мечтае и нещо все чака. . .
От нейде се случй песента на моряка —
и емват я с ромон тайнствен вълни,
и носят я бодри насам към стени.
Но тъмно пред тях се изпречват стените
и сблъскани в тях и на пръски разбити
назад те изчезват нанякъде пак. . .
И чезне душата в тъмничния мрак.